

УДК 33.05-044.372(477)

ПОДАТКОВІ МЕХАНІЗМИ Й ВАЖЕЛІ АНТИКРИЗОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

ОЛЕНА ФІЛАТОВА,*аспірант Національного університету**Державної податкової служби України, м. Ірпінь*

Предметом дослідження у статті є концептуальні підходи до формування механізмів антикризової політики держави. Доведено, що в сучасній Україні антикризова політика має ґрунтуватися на використанні податкових механізмів і важелів.

Ключові слова: антикризова політика держави, економічний розвиток, податки, податкове планування, податковий механізм, податкові важелі економічного розвитку.

Постановка проблеми. Економічні кризи - характерна риса ринкової економіки. У сучасній Україні одним із проявів суперечностей ринкових трансформацій є системна економічна криза, що розгорнулася наприкінці 2008 року внаслідок світової фінансової кризи. Наявність будь-яких ознак прояву кризових процесів обумовлює актуальність дослідження проблеми передумов, механізмів запобігання та подолання криз, тобто обґрунтування антикризової політики держави.

Починаючи з 30-х років ХХ століття, коли вперше в історії розвитку виробництва було застосовано антикризове регулювання (ідеться про США під час "Великої депресії" 1929-1933 років), на різних наступних етапах історичного розвитку ринкової економіки держави використовували різні механізми антикризової політики. На наш погляд, сучасний механізм її реалізації має ґрунтуватися переважно на використанні податкових важелів, які, з одного боку, насичують коштами державний бюджет і зумовлюють матеріальне підґрунтя активізації економічного зростання й економічного розвитку країни, а з іншого - обумовлюють прогресивні структурні зрушення в економіці і таким чином теж забезпечують позитивну економічну динаміку.

У зв'язку зі сказаним, вельми символічним є прийняття нового "Податкового кодексу України" (про необхідність якого йшлося ще наприкінці минулого століття) саме в період економічного спаду. Вважається, що принципи зміни щодо кількості загальнодержавних і місцевих податків, об'єктів і бази оподаткування, а також щодо податкових режимів і ставок сприятимуть прискоренню виходу української національної економіки з кризового стану [1].

Аналіз попередніх публікацій. Дослідження механізмів антикризової політики останнім часом поширюється. Вчені аналізують широкий діапазон проблем щодо антикризової політики як такої та щодо окремих механізмів її реалізації. Так, у аспекті загальних підходів до антикризового управління фінансовою системою йдеться у науковій праці Є. В. Татаренко і

О. А. Лактіонової [2, с. 43-45]. Інвестиційні механізми післякризової адаптації національної економіки України розглядає Л. А. Сиволап [3, с. 316-319]. Проблеми антикризового управління в стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємства аналізує Т. Г. Гелетій [4, с. 95-99]. Загальний механізм управління функціональними циклами в умовах глобального кластерного співробітництва досліджує С. І. Гриценко [5, с. 99-103]. Про інструменти податкового регулювання в забезпеченні економічного розвитку країни йдеться у праці І. В. Зленко [6, с. 86-88]. Антикризові елементи фінансової стабілізації систематизовано у колективній монографії Академії економічних наук України "Глобальна економічна криза 2008-2010 років: світовий досвід та шляхи подолання в Україні" [7, с. 120-138]. Як видно з наведеного огляду проблем щодо здійснення антикризової політики держави, у сучасній економічній літературі навіть не порушується проблема використання податкових механізмів і важелів антикризової політики, що загострює її актуальність і обумовлює необхідність дослідження.

Метою статті є обґрунтування концептуальних підходів до використання податкових механізмів і важелів забезпечення безкризового економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу. Антикризова політика - це свідомі й цілеспрямовані дії суб'єктів господарювання (насамперед держави і певною мірою потужних корпорацій та наднаціональних органів) щодо промислового циклу з метою зменшення глибини циклічних коливань, стабілізації економічної кон'юнктури і збільшення темпів економічного зростання. Найважливішу роль у цьому відіграє держава. Державне антикризове регулювання є основою антициклічного регулювання економіки.

Першими проявами антикризової політики держави було застосування президентом США Ф. Рузвельтом певних механізмів у період "Великої депресії". Саме тоді держава широком фронтом розгорнула роботи в інтересах громади - будівництво доріг, мостів

тощо. Причому це будівництво здійснювалося за рахунок державного бюджету. Використовувалися й такі засоби виходу з кризи як закупівля у виробників надлишків продукції, надання допомоги розореним компаніям, виплата коштів безробітним. Зауважимо, що ці елементи механізму антикризового регулювання держави використовують і в сучасних умовах, про що свідчить, наприклад, зростання обсягів витрат на відповідні цілі урядом США. Якщо у 1980 році Сполучені Штати Америки на ці цілі витратили 72,2 млрд дол., то в 1992 році - 103 млрд дол. [8, с. 49].

Відомо, що теоретичне обґрунтування необхідності антикризового регулювання економіки дав англійський економіст Дж. М. Кейнс. Він визнав суперечності в економіці й висловив на той час сміливу думку: якщо хворі дати можливість лікуватися самостійно (тобто якщо дати кризі розвинутися й чекати поки вона сама зникне), хворий (економіка) загине. Зауважимо, що до розгортання кризи вчений не був прихильником державного втручання в економічні процеси. Але справжній учений мусить, урахувавши особливості соціально-економічного становища держави, і може змінити не лише власний погляд на механізми управління економікою, але й довести необхідність цього урядовцям.

Серед антикризових заходів вчений назвав державну політику дешевих кредитів, зниження банківського відсотка, здійснення політики прискореної амортизації, надання податкових знижок при встановленні нового устаткування, зниження податків на прибутки корпорацій тощо. На наш погляд, два останні заходи мають безпосереднє значення в умовах сучасної ситуації в Україні. Це стає особливо зрозумілим, якщо мати на увазі не тільки саму необхідність виходу з кризи, але й водночас - реалізацію стратегічної цілі суспільства - інвестиційно-інноваційного розвитку. На особливу увагу заслуговують пропозиції щодо використання податкових механізмів і важелів державного впливу на економіку з метою забезпечення її безкризового розвитку.

Постає питання: "Чому саме податкові механізми й важелі антикризового регулювання є найбільш доцільними на сучасному етапі?" Відповідь на це питання банально проста й полягає в наступному:

1. Оскільки йдеться про державну антикризову політику, остільки держава постає центральним суб'єктом, який відповідає за наслідки і кризи як такої, і власної антикризової політики.

2. Для здійснення антикризових заходів державі потрібні певні кошти, адже організація громадських робіт, закупівля надлишків товарів або підтримка виробників вимагають значних державних витрат.

3. Державний бюджет країн складається головним чином з податкових надходжень. У провідних країнах світу податкові надходження іноді становлять понад 90 % державного бюджету. Щодо України, то в 2009 році податкові надходження у зведеному бюджеті становили 76,2 %, а в державному - 73,7 % [9, с. 55]. Отже саме податки є головним важелем здійснення антикризової політики держави.

Логіка такого висновку ґрунтується на розумінні того, що бюджет - це так званий каталізатор усіх макроекономічних і мікроекономічних процесів, що відбуваються в країні. За своєю сутністю він є найважливішим показником ефективності відтворювальних процесів між державою й господарськими суб'єктами. Оскільки інструментом реалізації цих відносин виступають головним чином податки, то й податкові важелі

та механізми є головними в системі антикризових заходів країни. Щоправда, механізми використання податкових важелів змінюються не тільки у історичному масштабі, але й на різних фазах циклу.

Застосовуючи податкові механізми реалізації державою антициклічної політики, необхідно враховувати подвійний соціально-економічний зміст податків. З одного боку, як уже вказувалося, податки забезпечують наповнення бюджету, а отже дають змогу реалізувати функції держави, зокрема й функцію забезпечення економічного розвитку й пом'якшення циклічних коливань. З іншого боку, активне податкове поповнення бюджету зменшує кошти економічних суб'єктів, внаслідок чого скорочується їх спроможність до розширеного відтворення індивідуального капіталу й таким чином - звужуються межі суспільного відтворення, що проявляється у скороченні обсягів валового внутрішнього продукту країни. Отже залишається незмінним питання щодо пошуку оптимального оподаткування, згідно з яким держава має встановлювати такий спосіб оподаткування, який би враховував спроможність кожного економічного суб'єкта сплачувати податки і відповідно - забезпечувати благо усього суспільства.

Необхідно наголосити на тому, що податкові важелі антикризової політики держави використовуються не лише на рівні стягування податків та їхньої концентрації у бюджеті. Податкові важелі органічно застосовуються як елемент цілісної системи фінансово-податкової й кредитно-грошової політики держави. Світова практика реалізації державами антикризової політики доводить, що існують загальнометодологічні підходи до використання різноманітних важелів такої політики. Так, на етапі спаду класичним варіантом є політика зниження податків і поширення податкових пільг, завдяки чому господарські суб'єкти зберігають кошти для підтримки виробництва і навіть власного існування. Пожвавлюється ринкова кон'юнктура й починається економічний підйом. На етапі підйому держава збільшує податки, скасовує податкові пільги (поряд зі збільшенням відсоткових ставок і скороченням обсягів прямих капіталовкладень), що гальмує надмірний "перегрів" економіки, послаблює суперечність між виробництвом і споживанням і таким чином - згладжує різкі коливання при переході від однієї фази промислового циклу до іншої.

Важливим є питання визначення оптимальних меж оподаткування. Між збільшенням обсягів податкових надходжень до бюджету і створенням сприятливих умов для розвитку господарських суб'єктів існує зрозуміла суперечність. З цього приводу необхідно звернути увагу на наступне. Останнім часом в економічній літературі вельми часто порушується питання про необхідність використання механізму податкового планування [10, с. 234-239; 11, с. 53-62; 12, с. 18-22]. Проте, тільки вузьке коло вчених висловлює власну точку зору щодо цього питання. До того ж навіть у новому "Податковому кодексі України" відсутнє не тільки обґрунтування механізму податкового планування, але й необхідності застосування такого механізму.

У світовій економічній літературі практично відсутні теоретичні розробки підходів і методів податкового планування. Ми вважаємо, що з огляду на суттєвий відсоток податкових надходжень у загальному обсязі доходів бюджету, одним із напрямків наукових досліджень сучасного періоду має стати обґрунтування методології податкового планування. Необхідно створити раціональну систему бюджетно-податкового пла-

нування, прогнозування й регулювання. Це дозволить розв'язати проблему не тільки наповнення державного бюджету, але й подолати суперечності між бюджетами всіх рівнів, точніше - збалансувати місцеві бюджети й державний бюджет країни. Податкове планування дозволить також реально оцінити податковий потенціал як окремих господарських суб'єктів, так і окремих регіонів (територій). Зрозуміло, що таким чином податкове планування забезпечить соціально-економічний розвиток країни. На користь податкового планування в сучасній Україні свідчить і наступне: тільки за січень-лютий 2011 року державний борг країни збільшився на 13,5 млрд грн і становить майже 446 млрд грн [13, с. 23]. Отже держава неспроможна фінансувати будь-які проекти, бо в неї відсутні бюджетні інвестиційні кошти, що посилює кризові процеси. Саме в такій ситуації проблема використання будь-яких податкових механізмів і важелів реалізації антикризової політики держави набуває особливого практичного значення.

Висновки

1. Антикризова політика - багатоаспектний вплив держави на процеси, що обумовлюють кризи. Такою ж багатоаспектною є й система заходів, важелів і методів запобігання криз і подолання їх у разі виникнення.
2. У системі антикризових важелів є найважливіший, за допомогою якого можна уникнути кризових явищ в економіці. Таким важелем є податок. Саме через податкове регулювання економіки можна забезпечити її безкризовий розвиток.
3. Оскільки економічну систему складають продуктивні сили, техніко-економічні й організаційно-економічні відносини, економічна власність і господарський механізм, то антикризова програма повинна бути спрямованою на розв'язання суперечностей, що виникають у всіх названих підсистемах економічної системи.
4. У системі механізмів державної антикризової політики пріоритетним є податкове регулювання. Воно забезпечує не тільки розвиток загального механізму макроекономічного регулювання економіки, але й можливість "робочого стану" економічної системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Податковий кодекс України / [уклад. В. Кузнєцов]. - Харків : Фактор, 2011. - 496 с.
 2. Татаренко Е. В. Подходи к антикризисному управлению финансовой системой / Е. В. Татаренко, А. А. Лактионова // Финан-

совий і банківський менеджмент: досвід та проблеми : тези доповідей і виступів XII Міжнародної наукової конференції / [за заг. ред. П. В. Егорова]. - Донецьк : Юго-Восток, 2010. - 130 с.

3. Сиволап Л. А. Державна інвестиційна політика України в умовах післякризової адаптації національної економіки / Л. А. Сиволап // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : сб. науч. трудов. - Стамбул - Донецьк : ДонНУ, РФ НИСИ в г. Донецке, 2010. - 640 с.

4. Гелетій Т. Г. Антикризове управління в стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємства / Т. Г. Гелетій // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. трудов. - Донецьк : ДонНУ, 2010. - 1050 с.

5. Гриценко С. И. Концепция управления функциональными циклами в организационных рамках глобального кластерного сотрудничества / С. И. Гриценко // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. трудов. - Донецьк : ДонНУ, 2010. - 1050 с.

6. Зленко І. В. Інструменти податкового регулювання у забезпеченні економічного розвитку країни / І. В. Зленко // Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічному розвитку країни : зб. тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. - Макіївка : МЕРГ, 2011. - Том І. - 204 с.

7. Глобальна економічна криза 2008-2010 років: світовий досвід та шляхи подолання в Україні : [монографія] / заг. ред. В. І. Ляшенка. - Донецьк : Юго-Восток, 2010. - 414 с.

8. Економічна енциклопедія : у 3-х тт. / [редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. - К. : Вид. центр "Академія", 2000. - Т. 1. - 864 с.

9. Статистичний щорічник України за 2009 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]. - К. : Державне підприємство "Інформаційно-аналітичне агентство", 2010. - 568 с.

10. Дмитриченко Л. И. К вопросу о налоговом планировании в Украине / Л. И. Дмитриченко, Т. М. Егорова // Финансы, учет, банки : сб. науч. трудов. / [под общ. ред. П. В. Егорова]. - Донецьк : ДонНУ, 2002. - Вып. 8. - Ч. 1.

11. Дмитриченко Л. І. Податковий потенціал регіонів України: методика оцінки та напрями її удосконалення / Л. І. Дмитриченко, Т. М. Егорова, М. С. Лаба // Конституционная экономика: концепции, методы, модели. Новое в экономической кибернетике : сб. науч. статей [под общ. ред. Ю. Г. Лысенко]. - Донецьк : ДонНУ, 2007. - № 4. - 137 с.

12. Дмитриченко Л. І. Податковий ресурс забезпечення економічного розвитку / Л. І. Дмитриченко, Т. М. Егорова // Наукові праці : наук.-метод. журнал. - 2010. - Вип. 100. - Т. 113. Економіка.

13. Пода В. Денег не хватает на всех / В. Пода // Комментарии. - № 14. - 8.04.2011.

О. Filatova

TAXATION MECHANISM AND INSTRUMENTS OF STATE ANTICRISIS POLICY: CONCEPTIONAL APPROACH TO USE

The object of research in article is conceptional approach to forming of mechanism of State antycrisis policy. Argu, that in modern Ukraine it must be base at taxation mechanism and instruments of safeguarding antycrisis State economic development.

Key words: State antycrisis policy, economic development, tax, taxation mechanism, taxation plan, taxation instruments of economic development.

© О. Філатова

Надійшла до редакції 23.03.2011

№ 3 (110) березень-квітень 2011 р.